UDK 341

XALQARO SUD AMALIYOTIDA XALQLARNING O‘Z TAQDIRINI O‘ZI BELGILASH HUQUQI

Norimbatova Gulnoza
Toshkent davlat yuridik universiteti
Ommaviy huquq fakulteti 1-kurs talabasi
e-mail: [norimbatovagulnoza@gmail.com]
https://doi.org/10.5281/zenodo.24419023

Annotatsiya. Maqolada xalqlarning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi xalqaro sudlar amaliyotida qanday shakllangani o‘rganiladi. Tadqiqotda 1920–2024-yillar oralig‘ida qabul qilingan o‘n bitta qaror va maslahat xulosasi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, bu huquq siyosiy g‘oyadan butun xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyatga, mustamlaka va xorijiy okkupatsiya holatlarida esa hech qanday kelishuv bilan bekor qilib bo‘lmaydigan imperativ normaga aylangan. Shu bilan birga, sudlar mavjud davlat tarkibidan ajralib chiqish masalasida aniq javob berishdan qochib kelmoqda. Maqolada xorijiy va mahalliy olimlarning bu boradagi fikrlari solishtiriladi.
Kalit so‘zlar: o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi, BMT Xalqaro Sudi, maslahat xulosasi, erga omnes, jus cogens, hududiy yaxlitlik, dekolonizatsiya, ajralib chiqish.

ПРАВО НАРОДОВ НА САМООПРЕДЕЛЕНИЕ В ПРАКТИКЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СУДОВ

Аннотация. В статье исследуется, как право народов на самоопределение формировалось в практике международных судов. Проанализированы одиннадцать решений и консультативных заключений 1920–2024 годов. Показано, что это право прошло путь от политической идеи до обязательства erga omnes, а в условиях колониализма и иностранной оккупации — до императивной нормы. Вместе с тем суды избегают чёткого ответа на вопрос об отделении от существующего государства. В статье сопоставляются позиции зарубежных и отечественных исследователей.
Ключевые слова: *право на самоопределение, Международный Суд ООН, консультативное заключение, erga omnes, jus cogens, территориальная целостность, деколонизация, отделение.*

THE RIGHT OF PEOPLES TO SELF-DETERMINATION IN THE PRACTICE OF INTERNATIONAL COURTS

Abstract. The article examines how the right of peoples to self-determination has developed in the practice of international courts. Eleven decisions and advisory opinions from 1920 to 2024 are analysed. The study shows that the right has moved from a political idea to an erga omnes obligation and, in situations of colonialism and foreign occupation, to a peremptory norm. At the same time, courts avoid a clear answer on secession from existing States. The article compares the views of foreign and Uzbek scholars on these issues.
Keywords: *self-determination, International Court of Justice, advisory opinion, erga omnes, jus cogens, territorial integrity, decolonisation, secession.*

KIRISH (INTRODUCTION)

Xalqlarning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi haqida gap ketganda, ko‘pchilik buni faqat mustamlakachilik davriga tegishli tarixiy masala deb o‘ylaydi. Aslida esa bu huquq bugun ham xalqaro huquqning eng ko‘p bahs qilinadigan mavzularidan biri bo‘lib qolmoqda. Chagos orollari, G‘arbiy Sahroi Kabir, Falastin, Kosovo kabi holatlar buning yaqqol misolidir.

Bu huquq BMT Ustavida xalqaro hamkorlikning maqsadlaridan biri sifatida ko‘rsatilgan[1]. 1966-yilgi ikki xalqaro paktning birinchi moddasida esa «barcha xalqlar o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqiga ega» deb yozib qo‘yilgan[2]. BMT Bosh Assambleyasining 1960-yilgi 1514 (XV) va 1970-yilgi 2625 (XXV) rezolyutsiyalari bu huquqning mazmunini ochib bergan[3][4]. Ammo bu hujjatlarning hech biri asosiy savollarga aniq javob bermaydi: «xalq» deganda kim tushuniladi, huquq qanday yo‘l bilan amalga oshiriladi va u davlatning hududiy yaxlitligi bilan qanday nisbatda turadi?

Bu savollarga javobni ko‘p jihatdan xalqaro sudlar berib kelgan. Shu sababli sud amaliyotini o‘rganmasdan turib, o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqining bugungi mazmunini to‘liq tushunib bo‘lmaydi. O‘zbek tilidagi ilmiy ishlarda bu huquq ko‘proq nazariy jihatdan yoritilgan. Masalan, B.X. Ergashov o‘z mustaqilligi uchun kurashayotgan xalqlarning huquqiy subyektliligini tahlil qilib, ularning xalqaro tan olinishiga alohida e’tibor qaratadi[5]. Rus tilidagi adabiyotda S.R. Vlasyan bu huquqning subyekti, ya’ni «xalq» tushunchasining noaniqligini asosiy muammo deb hisoblaydi[6]. Ammo xalqaro sudlarning qarorlari bu ishlarda tizimli tahlil qilinmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi — xalqaro sud amaliyoti asosida o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqining qanday rivojlanganini ko‘rsatish. Buning uchun uchta savolga javob izlanadi:

1) sud amaliyotida bu huquqning huquqiy kuchi qanday o‘zgargan?
2) sudlar huquqning egasi («xalq») va uni amalga oshirish shartlarini qanday tushuntirgan?
3) mustamlakachilikdan tashqari holatlarda, ayniqsa ajralib chiqish masalasida, sud amaliyoti qayergacha boradi?

TADQIQOT METODLARI (METHODS)

Tadqiqot huquqiy hujjatlarni o‘rganishga asoslangan sifat tahlili usulida olib borildi. Asosiy material sifatida 1920–2024-yillarga oid o‘n bitta hujjat tanlandi. Ularning oltitasi BMT Xalqaro Sudining maslahat xulosalari, ikkitasi shu sudning nizoli ishlar bo‘yicha qarorlari, qolganlari esa

---

[1] Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavi. San-Fransisko, 1945-yil 26-iyun. 1-modda 2-band, 55-modda.

[2] Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt; Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. Nyu-York, 1966-yil 16-dekabr. 1-modda.

[3] UN General Assembly Resolution 1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. 14 December 1960.

[4] UN General Assembly Resolution 2625 (XXV). Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. 24 October 1970.

[5] Ergashov B.X. Zamonaviy xalqaro huquqda – o‘z mustaqilligi uchun kurashayotgan millat va xalqlarning huquqiy subyektliligi masalasi // Modern Science and Research. – 2024. – Vol. 1, № 9. – B. 214–221. DOI: 10.5281/zenodo.14061648.

[6] Власян С.Р. Субъект права на самоопределение // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 11 (302). Право. Вып. 36. – С. 120–124.

Millatlar Ligasi komissiyasi, Afrika inson va xalqlar huquqlari komissiyasi hamda Kanada Oliy sudining hujjatlaridir.

Hujjatlarni tanlashda uchta mezonga tayanildi. Birinchidan, qarorda o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi asosiy yoki muhim masala bo‘lishi kerak edi. Ikkinchidan, qaror keyingi sud amaliyotida va ilmiy adabiyotda keng keltirilgan bo‘lishi lozim edi. Uchinchidan, qaror huquqning yangi jihatini ochib bergan bo‘lishi kerak edi. Kanada Oliy sudining Kvebek ishi bo‘yicha xulosasi milliy sud hujjati bo‘lsa-da, unda xalqaro huquq normalari batafsil tahlil qilingani uchun ro‘yxatga kiritildi.

Har bir hujjat to‘rt savol bo‘yicha o‘rganildi: huquqning kuchi qanday baholangan, uning egasi kim deb topilgan, u qanday amalga oshiriladi va boshqa davlatlar uchun qanday oqibatlar kelib chiqadi. So‘ng qarorlar yillar bo‘yicha solishtirildi. Sud qarorlari bilan birga ularga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar ham o‘rganildi va mualliflarning fikrlari sud xulosalari bilan solishtirildi. Barcha manbalar, imkon qadar, ularning asl matni yoki rasmiy nashr qilingan sahifasi bo‘yicha tekshirildi.

NATIJALAR (RESULTS)

O‘rganilgan qarorlarning asosiy xulosalari 1-jadvalda qisqacha berilgan.

1-jadval

Xalqlarning o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi bo‘yicha asosiy qarorlar

Yil	Ish va organ	Asosiy xulosa
1920	Aland orollari (Millatlar Ligasi komissiyasi)	Siyosiy tamoyil; xalqning bir qismiga ajralib chiqish huquqini bermaydi
1971	Namibiya (BMT XS, maslahat xulosasi)	Barcha mustamlaka hududlariga tatbiq etiladi
1975	G‘arbiy Sahroi Kabir (BMT XS, maslahat xulosasi)	Hal qiluvchi omil — aholining erkin va haqiqiy irodasi
1986	Burkina-Faso/Mali (BMT XS palatasi)	Mustamlaka chegaralari saqlanadi (uti possidetis)
1995	Sharqiy Timor (BMT XS)	Huquq erga omnes xususiyatga ega
1995	Katanga xalqlari kongressi Zairga qarshi (Afrika komissiyasi)	Hududiy yaxlitlik doirasida, ichki shaklda amalga oshiriladi
1998	Kvebek (Kanada Oliy sudi)	Ichki va tashqi shakllar farqlanadi; bir tomonlama ajralib chiqish huquqi yo‘q
2004	Devor (BMT XS, maslahat xulosasi)	Barcha davlatlar noqonuniy vaziyatni tan olmasligi kerak
2010	Kosovo (BMT XS, maslahat xulosasi)	Deklaratsiya xalqaro huquqni buzmagan; ajralib chiqish huquqi masalasi hal qilinmagan
2019	Chagos (BMT XS, maslahat xulosasi)	1960-yildan odat huquqi normasi; hududni aholi irodasisiz bo‘lish noqonuniy
2024	Falastin hududlari (BMT XS, maslahat xulosasi)	Xorijiy okkupatsiyada imperativ norma (jus cogens)

Manba: muallif tomonidan tadqiqotda o‘rganilgan qarorlar asosida tuzildi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, sud amaliyoti bir tekis emas, balki bosqichma-bosqich rivojlangan. Quyida tahlil natijalari to‘rt yo‘nalishda bayon qilinadi.

1. Huquqning kuchi asta-sekin oshib borgan

Birinchi muhim hujjat — Millatlar Ligasining Aland orollari bo‘yicha xulosasi. Finlyandiya tarkibidagi bu orollar aholisi asosan shved tilida so‘zlashgan va Shvetsiyaga qo‘shilishni istagan. Huquqshunoslar komissiyasi esa o‘z taqdirini o‘zi belgilashni ijobiy xalqaro huquq normasi emas, balki siyosiy tamoyil deb baholadi va xalqning bir qismiga davlatdan ajralib chiqish huquqini bermadi[7]. Boshqacha aytganda, 1920-yilda bu g‘oya hali huquqiy majburiyat emas edi.

Ellik yildan keyin vaziyat o‘zgardi. 1971-yilgi Namibiya xulosasida BMT Xalqaro Sudi BMT Ustavi va 1514 (XV) rezolyutsiyasi asosida bu tamoyil barcha mustamlaka hududlariga tatbiq etilishini qayd etdi[8]. 1995-yilgi Sharqiy Timor ishida Sud yana bir qadam tashladi: u o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqini *erga omnes* xususiyatga ega, ya’ni har bir davlatning butun xalqaro hamjamiyat oldidagi majburiyati deb atadi va uni zamonaviy xalqaro huquqning muhim tamoyillaridan biri sifatida baholadi[9].

2019-yilgi Chagos xulosasida Sud bu huquq qachondan majburiy bo‘lganini aniq aytdi. Sudning fikricha, 1514 (XV) rezolyutsiyasi qabul qilingan 1960-yildayoq mustamlaka xalqlarining o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi xalqaro odat huquqi normasiga aylangan edi[10]. Nihoyat, 2024-yil 19-iyuldagi xulosada Sud xorijiy okkupatsiya sharoitida bu huquq imperativ norma (*jus cogens*) ekanini va u bosqinchi davlat qo‘yadigan hech qanday shartga bog‘lanishi mumkin emasligini ta’kidladi[11]. Shunday qilib, yuz yil ichida bu g‘oya siyosiy istakdan xalqaro huquqning eng yuqori darajadagi normasigacha bo‘lgan yo‘lni bosib o‘tdi.

2. Hal qiluvchi omil — xalqning erkin irodasi

Sudlar «xalq» tushunchasiga umumiy ta’rif bermagan. Buning o‘rniga ular har bir holatda xalqning o‘z xohishini erkin bildirishiga e’tibor qaratgan. 1975-yilgi G‘arbiy Sahroi Kabir xulosasida Sud huquqni amalga oshirishning asosiy sharti — hudud aholisining «erkin va haqiqiy ifoda etilgan irodasi» ekanini qayd etdi[12]. Marokash va Mavritaniya bu hududga tarixiy bog‘liqligini isbotlashga harakat qilgan edi. Sud esa bunday bog‘liqlik hudud aholisining o‘z xohishini bildirishiga to‘sqinlik qila olmasligini aytdi[13].

Chagos ishida Sud bu qoidani yanada aniqlashtirdi. Buyuk Britaniya 1965-yilda Mavrikiy hali mustamlaka bo‘lgan paytda uning mahalliy rahbarlari bilan kelishib, Chagos orollarini ajratib olgan edi. Sudning fikricha, mustamlaka hududini bo‘lish faqat shu hudud aholisining

---

[7]Report of the International Committee of Jurists entrusted by the Council of the League of Nations with the task of giving an advisory opinion upon the legal aspects of the Aaland Islands question // League of Nations Official Journal. Special Supplement No. 3. – October 1920.

[8]Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion // I.C.J. Reports 1971. – P. 16, paras. 52–53.

[9]East Timor (Portugal v. Australia), Judgment // I.C.J. Reports 1995. – P. 90, para. 29.

[10]Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2019. – P. 95, paras. 150–153, 160.

[11]Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Advisory Opinion of 19 July 2024. – Paras. 257, 285.

[12]Western Sahara, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 1975. – P. 12, paras. 55, 59.

[13]Western Sahara, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 1975. – Para. 162.

erkin va haqiqiy irodasi asosidagina qonuniy bo‘lishi mumkin. Mustamlakachi davlat bosimi ostida berilgan rozilik esa bunday iroda emas[14].

3. Mustamlakachilikdan tashqarida sudlar ehtiyotkor

Mustamlaka hududi haqida gap ketganda, o‘z taqdirini o‘zi belgilash va hududiy yaxlitlik bir-biriga zid kelmaydi, chunki mustamlaka uni boshqarayotgan davlatning hududi hisoblanmaydi. Mustaqil davlat tarkibidagi xalq haqida gap ketganda esa bu ikki tamoyil to‘qnashadi. Burkina-Faso va Mali o‘rtasidagi chegara nizosida Sud mustaqillikka erishgan davlatlar mustamlaka davridagi chegaralarni saqlab qolishi (*uti possidetis* tamoyili) barqarorlik uchun zarurligini ta’kidladi[15].

Afrika inson va xalqlar huquqlari komissiyasi Katanga ishida (1995) Katanga xalqi o‘z taqdirini Zairning hududiy yaxlitligini buzmagan holda belgilashi kerakligini aytdi. Komissiya bu xalq qattiq zulmga uchragani yoki boshqaruvda ishtirok etishdan mahrum qilingani isbotlanmaganini ham alohida qayd etdi[16]. Kanada Oliy sudi ham Kvebek ishida (1998) shunga yaqin xulosaga keldi. Sud ichki va tashqi o‘z taqdirini belgilashni farqladi: odatda bu huquq davlat ichida — siyosiy ishtirok, avtonomiya, madaniy huquqlar orqali amalga oshiriladi. Ajralib chiqish faqat mustamlaka, xorijiy hukmronlik yoki xalq ichki yo‘l bilan o‘z huquqini mutlaqo amalga oshira olmaydigan holatlarda muhokama qilinishi mumkin. Biroq Sud bu oxirgi holat xalqaro huquqda aniq qoida sifatida mavjudmi yoki yo‘qmi, degan savolni ochiq qoldirdi[17].

BMT Xalqaro Sudi Kosovo xulosasida (2010) ham shu masalaga yaqinlashdi, lekin unga javob bermadi. Sud hududiy yaxlitlik tamoyili davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarga tegishli ekanini aytdi. Ajralib chiqish huquqi bo‘yicha davlatlarning fikrlari keskin farq qilishini qayd etgan holda, Sud bu masalani hal qilish zarur emas deb hisobladi va faqat mustaqillik deklaratsiyasi xalqaro huquqqa zid emasligi bilan cheklandi[18].

4. Boshqa davlatlar ham mas’uliyatli

Erga omnes maqomining amaliy natijasi shundaki, o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi buzilganda boshqa davlatlar ham chetda qola olmaydi. 2004-yilgi Devor xulosasida Sud barcha davlatlar noqonuniy vaziyatni tan olmasligi va uni saqlab qolishga yordam bermasligi kerakligini aytdi[19]. Chagos ishida Sud Buyuk Britaniyaning orollarni boshqarishda davom etishi xalqaro huquqbuzarlik ekanini va u imkon qadar tezroq to‘xtatilishi lozimligini qayd etdi. Shu bilan birga, barcha davlatlar BMT bilan hamkorlik qilib, Mavrikiy dekolonizatsiyasini yakunlashga ko‘maklashishi kerakligini ta’kidladi[20]. 2024-yilgi xulosada ham Sud okkupatsiya imkon qadar

---

[14]Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2019. – Paras. 172–174.

[15]Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), Judgment // I.C.J. Reports 1986. – P. 554, paras. 20, 25.

[16]Katangese Peoples’ Congress v. Zaire. African Commission on Human and Peoples’ Rights. Communication No. 75/92. – 1995. – Paras. 26–27.

[17]Reference re Secession of Quebec // [1998] 2 S.C.R. 217 (Supreme Court of Canada). – Paras. 126, 134–135, 138.

[18]Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2010. – P. 403, paras. 80–83.

[19]Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2004. – P. 136, paras. 88, 155–159.

[20]Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2019. – Paras. 177–180.

tez tugatilishi kerakligini va barcha davlatlar bu noqonuniy vaziyatni tan olmasligi lozimligini ko‘rsatdi[21].

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Natijalar sud amaliyoti ikki xil tezlikda rivojlanganini ko‘rsatadi. Mustamlaka va okkupatsiya holatlarida Sud har safar oldingi qaroridan bir qadam oldinga chiqqan. Mavjud davlat tarkibidagi xalqlar masalasida esa sudlar juda ehtiyotkor. Quyida bu farqning sabablari olimlarning fikrlari bilan solishtirib muhokama qilinadi.

Chagos xulosasi qanchalik jasoratli? Britaniyalik olim S. Allen Chagos xulosasini Sudning kutilganidan ancha qat’iy javobi deb baholaydi. Uning fikricha, Sud ikki davlat o‘rtasidagi suverenitet nizosini dekolonizatsiya masalasi sifatida ko‘rib, uni amalda hal qilib qo‘ydi. Shu bilan birga, Allen Sud bu huquqni imperativ norma deb atashdan to‘xtab qolganini ham qayd etadi; sudyalar A.A. Kansadu Trindadi va P. Robinson esa o‘z alohida fikrlarida buni qilish kerak edi, deb hisoblagan[22]. Bizningcha, Sudning bu ehtiyotkorligi besh yildan so‘ng, 2024-yilgi xulosada qisman bartaraf etildi, ammo imperativ maqom faqat xorijiy okkupatsiya holatiga bog‘lab qo‘yildi.

Imperativ normaning chegarasi. O.Y. Shehabi 2024-yilgi xulosani tahlil qilib, Sud o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqini imperativ norma deb tan olgan bo‘lsa-da, bundan kelib chiqadigan oqibatlarni to‘liq ochib bermaganini yozadi. Muallif sudya D. Tladining Sudni imperativ normalar bilan ishlashda o‘ta ehtiyotkorlikda tanqid qilgan deklaratsiyasiga ham e’tibor qaratadi[23]. Bu fikrga qisman qo‘shilish mumkin. Lekin Sudning ehtiyotkorligini faqat kamchilik deb baholash to‘g‘ri emas. Imperativ maqomni barcha holatlarga birdaniga yoyish hududiy yaxlitlik tamoyilini zaiflashtirishi va ko‘plab ichki nizolarni keskinlashtirishi mumkin edi.

Kosovo xulosasi va «sud sukuti». Fransiyada faoliyat yuritayotgan olim T. Christakis Kosovo xulosasini tanqid qilib, Sud savolni juda tor talqin qilgani tufayli ko‘plab muhim masalalarni chetlab o‘tganini yozadi. Shu bilan birga, uning ta’kidlashicha, Sud mustamlakachilikdan tashqarida tashqi o‘z taqdirini belgilashni ham, «jabrlanganlik asosidagi ajralib chiqish» (*remedial secession*) nazariyasini ham qo‘llab-quvvatlamadi. Christakis Sudning hududiy yaxlitlik faqat davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarga tegishli, degan fikriga ham qo‘shilmaydi: bunday yondashuv davlatlarni ichki nizolarni avtonomiya yo‘li bilan hal qilishdan cho‘chitishi mumkin[24]. Bizningcha, Christakisning xavotiri asosli. Agar xalqaro huquq ajralib chiqish masalasida «betaraf» bo‘lib qolsa, bu bo‘shliqni huquq emas, kuch to‘ldiradi.

«Xalq» tushunchasi. S.R. Vlasyan «xalq» tushunchasining aniq ta’rifi yo‘qligi bu huquqni qo‘llashda asosiy to‘siq ekanini yozadi va uni xalqaro darajada aniq belgilashni taklif qiladi. U A. Kassesening fikriga tayangan holda, ichki o‘z taqdirini belgilash jamiyatning barcha a’zolari asosiy huquq va erkinliklardan foydalanishi, hokimiyat organlarini erkin saylashi bilan bog‘liq

---

[21]Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Advisory Opinion of 19 July 2024. – Paras. 257, 285.

[22]Allen S. The Chagos Advisory Opinion and the Decolonization of Mauritius // ASIL Insights. – 2019. – Vol. 23, Issue 2 (15 April 2019).

[23]Shehabi O.Y. The Advisory Opinion and a Negotiated Settlement? // Verfassungsblog. – 2024, 9 October. DOI: 10.59704/a6721139bcf5c6a6.

[24]Christakis T. The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession? // Leiden Journal of International Law. – 2011. – Vol. 24, № 1. – P. 73–86.

ekanini ham ko‘rsatadi[25][26]. Sud amaliyoti esa bunday umumiy ta’rif bermasdan, har bir holatda xalqning erkin irodasini aniqlashni afzal ko‘radi. Bizning fikrimizcha, sudning bu yo‘li ko‘proq hayotiy, chunki xalqlar tarixi, joylashuvi va siyosiy holati turlicha va ularning barchasini bitta ta’rifga sig‘dirish qiyin.

Tan olishmi yoki iroda? B.X. Ergashov o‘z maqolasida mustaqillik uchun kurashayotgan xalqlarning xalqaro huquq subyekti bo‘lishida xalqaro tan olinishni muhim shart deb biladi va o‘z taqdirini belgilash davlatlarning hududiy yaxlitligiga ziyon yetkazmasligi kerakligini ta’kidlaydi[27]. Muallifning ikkinchi fikri sud amaliyotiga to‘liq mos keladi. Birinchi fikriga esa bir izoh qo‘shish mumkin: xalqaro sudlar huquq mavjudligini boshqa davlatlarning tan olishi bilan emas, balki xalqning erkin irodasi va hududning maqomi bilan bog‘laydi. Chagos ishida mustamlakachi davlat rozilik berganiga qaramay, Sud dekolonizatsiyani tugallanmagan deb topgani buning yorqin misolidir.

Maslahat xulosalarining amaliy ta’siri. Maslahat xulosalari majburiy kuchga ega emas. Shunga qaramay, ular amalda katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin. 2021-yilda Xalqaro dengiz huquqi tribunalining maxsus palatasi Mavrikiy va Maldiv orollari o‘rtasidagi nizoni ko‘rishda Chagos xulosasiga tayandi[28]. 2025-yil 22-mayda esa Buyuk Britaniya va Mavrikiy Chagos arxipelagi bo‘yicha shartnoma imzoladi[29]. Bu misol sud xulosasi majburiy bo‘lmasa ham, davlatlarning xatti-harakatini o‘zgartirishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Ajralib chiqish masalasi nega ochiq qolmoqda? J. Crawford davlatlarning tashkil topishiga bag‘ishlangan asarida mustamlakachilikdan tashqarida bir tomonlama ajralib chiqish huquqini tasdiqlovchi barqaror davlatlar amaliyoti yo‘qligini ko‘rsatadi[30]. Kosovo ishida ham ko‘pchilik davlatlar bunday huquq mavjudligini rad etgan. Shu sababli sudlarning bu masaladagi sukutini kuchsizlik emas, balki davlatlar o‘rtasida kelishuv yo‘qligining natijasi deb baholash to‘g‘riroq. Sud o‘zi yangi huquq yaratmaydi, balki davlatlar tan olgan huquqni qo‘llaydi.

Tadqiqotning cheklovlari. Ushbu maqolada asosan BMT Xalqaro Sudining amaliyoti o‘rganildi. BMT Inson huquqlari qo‘mitasi va mintaqaviy sudlarning boshqa qarorlari keyingi tadqiqotlarda kengroq ko‘rib chiqilishi mumkin.

XULOSA

Tadqiqot savollariga quyidagicha javob berish mumkin.

Birinchidan, xalqaro sud amaliyotida o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi yuz yil ichida siyosiy tamoyildan (Aland, 1920) BMT Ustaviga asoslangan huquqqa (Namibiya, 1971), barcha

---

[25]Власян С.Р. Субъект права на самоопределение // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 11 (302). Право. Вып. 36. – С. 120–124.

[26]Cassese A. Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 154. Qarang: Власян С.Р. Ko‘rsatilgan asar. – С. 120–124.

[27]Ergashov B.X. Zamonaviy xalqaro huquqda – o‘z mustaqilligi uchun kurashayotgan millat va xalqlarning huquqiy subyektliligi masalasi // Modern Science and Research. – 2024. – Vol. 1, № 9. – B. 214–221. DOI: 10.5281/zenodo.14061648.

[28]Dispute concerning Delimitation of the Maritime Boundary between Mauritius and Maldives in the Indian Ocean (Mauritius/Maldives), Preliminary Objections, Judgment. International Tribunal for the Law of the Sea, Special Chamber. – 28 January 2021.

[29]Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the Republic of Mauritius concerning the Chagos Archipelago including Diego Garcia. – London, 22 May 2025.

[30]Crawford J. The Creation of States in International Law. 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2006.

davlatlar oldidagi majburiyatga (Sharqiy Timor, 1995), xalqaro odat huquqi normasiga (Chagos, 2019) va xorijiy okkupatsiya sharoitida imperativ normaga (2024) aylandi.

Ikkinchidan, sudlar «xalq» tushunchasiga umumiy ta'rif bermagan, lekin huquqni amalga oshirishning asosiy sharti sifatida hudud aholisining erkin va haqiqiy irodasini belgilagan. Tarixiy da'volar ham, bosim ostida olingan rozilik ham bu irodaning o'rnini bosa olmaydi.

Uchinchidan, mustamlakachilikdan tashqari holatlarda sud amaliyoti bu huquqni asosan davlat ichida — siyosiy ishtirok va avtonomiya orqali — amalga oshiriladigan huquq sifatida talqin qiladi. Bir tomonlama ajralib chiqish huquqi tan olinmagan, «jabrlanganlik asosidagi ajralib chiqish» masalasi esa ochiq qolmoqda.

O'zbekiston kabi ko'p millatli davlatlar uchun bu amaliyotdan muhim xulosa kelib chiqadi. Xalqaro huquq davlatning hududiy yaxlitligini himoya qiladi, lekin bu himoya davlat ichida barcha xalqlar va millatlarning boshqaruvda teng ishtirok etishi, ularning tili va madaniyati hurmat qilinishi bilan chambarchas bog'liq. Ichki o'z taqdirini belgilashni samarali ta'minlash — tashqi nizolarning oldini olishning eng ishonchli yo'lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ***Normativ-huquqiy hujjatlar***
2. 1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavi. – San-Fransisko, 1945.
3. 2. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt; Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt. – Nyu-York, 1966.
4. 3. UN General Assembly Resolution 1514 (XV) of 14 December 1960.
5. 4. UN General Assembly Resolution 2625 (XXV) of 24 October 1970.
6. ***Sud qarorlari va maslahat xulosalari***
7. 5. Report of the International Committee of Jurists on the Aaland Islands question // League of Nations Official Journal. Special Supplement No. 3. – 1920.
8. 6. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa), Advisory Opinion // I.C.J. Reports 1971. – P. 16.
9. 7. Western Sahara, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 1975. – P. 12.
10. 8. Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali), Judgment // I.C.J. Reports 1986. – P. 554.
11. 9. East Timor (Portugal v. Australia), Judgment // I.C.J. Reports 1995. – P. 90.
12. 10. Katangese Peoples' Congress v. Zaire. African Commission on Human and Peoples' Rights. Communication No. 75/92. – 1995.
13. 11. Reference re Secession of Quebec // [1998] 2 S.C.R. 217.
14. 12. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2004. – P. 136.
15. 13. Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2010. – P. 403.
16. 14. Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion // I.C.J. Reports 2019. – P. 95.
17. 15. Mauritius/Maldives, Preliminary Objections, Judgment. ITLOS Special Chamber. – 28 January 2021.
18. 16. Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Advisory Opinion of 19 July 2024.
19. ***Ilmiy adabiyotlar***
20. 17. Ergashov B.X. Zamonaviy xalqaro huquqda – o'z mustaqilligi uchun kurashayotgan millat va xalqlarning huquqiy subyektliligi masalasi // Modern Science and Research. – 2024. – Vol. 1, № 9. – B. 214–221.

21. 18. Власян С.Р. Субъект права на самоопределение // Вестник Челябинского государственного университета. – 2013. – № 11 (302). Право. Вып. 36. – С. 120–124.
22. 19. Allen S. The Chagos Advisory Opinion and the Decolonization of Mauritius // ASIL Insights. – 2019. – Vol. 23, Issue 2.
23. 20. Cassese A. Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
24. 21. Christakis T. The ICJ Advisory Opinion on Kosovo: Has International Law Something to Say about Secession? // Leiden Journal of International Law. – 2011. – Vol. 24, № 1. – P. 73–86.
25. Crawford J. The Creation of States in International Law. 2nd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2006.
26. Shehabi O.Y. The Advisory Opinion and a Negotiated Settlement? // Verfassungsblog. – 2024, 9 October.